

Dodir u obrazovnom kontekstu

Car, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:118239>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-06**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

DODIR U OBRAZOVNOM KONTEKSTU

Diplomski rad

Ivana Car

Mentor : Doc. dr. sc. Aleksandra Huić

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

Uvod.....	1
<i>Dodir u komunikaciji.....</i>	<i>1</i>
<i>Individualne razlike u preferencijama dodirivanja.....</i>	<i>3</i>
<i>Dodir u svakodnevnom kontekstu.....</i>	<i>5</i>
<i>Dodir u obrazovnom kontekstu.....</i>	<i>6</i>
<i>Dodirivanje učenika u školi.....</i>	<i>8</i>
Cilj, problemi i istraživačke hipoteze.....	10
Metoda.....	11
<i>Sudionici.....</i>	<i>11</i>
<i>Postupak.....</i>	<i>13</i>
<i>Instrumentarij.....</i>	<i>14</i>
Rezultati.....	16
Rasprava.....	22
<i>Metodološki nedostaci.....</i>	<i>26</i>
<i>Praktične implikacije.....</i>	<i>28</i>
Zaključak.....	30
Literatura.....	31
Prilog A.....	35

Dodir u obrazovnom kontekstu
Touch in an educational context
Ivana Car

Sažetak: Raznovrsna istraživanja ističu važnost dodira između učenika i učitelja za dobrobit i uspjeh učenika, no ujedno navode i da učitelji izbjegavaju dodirivati učenike zbog straha od osude okoline. Nastavno na to, ovo istraživanje usmjereno je na dodir u obrazovnom kontekstu te je cilj istraživanja ispitivanje praksi dodirivanja učenika od strane učitelja i nastavnika, ispitivanje izvora informacija o dodirivanju učenika te ispitivanje odrednica učestalosti dodirivanja učenika. U online istraživanju ispitano je 244 učitelja i nastavnika u osnovnim i srednjim školama. Utvrđeno je da učitelji i nastavnici preferiraju interakciju s učenicima koja je obilježena nižim stupnjem fizičke bliskosti, poput dodira po ruci ili ramenu, pri čemu su učitelji i nastavnici spremniji reagirati većim stupnjem bliskosti pri dodirivanju kada su u interakciji s učenicom nego kada su u interakciji s učenikom. Nadalje, ispitivanjem informacija o prikladnosti dodirivanja učenika utvrđeno je da su neformalni razgovori s drugim učiteljima i nastavnicima dominantan izvor informacija o prikladnosti dodirivanja učenika te da su učitelji i nastavnici izloženi i poticanju dodirivanja, ali i značajno više, obeshrabrivanju dodirivanja učenika. Uz to, važan nalaz ovog istraživanja ukazuje na uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika kao odrednicu učestalosti dodirivanja učenika. Učitelji i nastavnici koji su uvjereniji da dodirivanje može doprinijeti dobrobiti učenika, ujedno i češće dodiruju učenike. Implikacije ovog istraživanja ukazuju na važnost osvještavanja ove teme i educiranja školskih djelatnika.

Ključne riječi: dodir, interakcija u učionici, komunikacija u obrazovanju, taktilna komunikacija, taktilno ponašanje

Abstract: Various studies highlight the importance of touch between students and teachers for the well-being and success of students, but also mention that teachers hesitate to include touch in interactions with students due to fear of reactions of others. This research examines touch in the educational context and specifically aims to investigate teacher's practices of touching students, informations about touch and determinants of the frequency of touching students. In the online survey participated 244 primary and secondary school teachers. We found that teachers prefer interaction with students that is characterized by a lower degree of intimacy, such as hand or shoulder touch. In doing so, teachers are more willing to respond with a higher degree of closeness when interacting with a female student than when interacting with a male student. Furthermore, we found that informal conversations with other teachers are the dominant source of information about touch and that teachers are both encouraged to and, significantly more, discouraged against touching students. Also, an important finding of this research is that beliefs about touching students are a determinant of the frequency of touching students. Teachers who are more convinced that touch can bring benefits to students also tend to touch students more often. The implications of this research highlight the importance of raising awareness about this topic and educating teachers.

Keywords: touch, classroom interaction, communication in education, tactile communication, tactile behaviour

Uvod

Pojava dodira između učenika i učitelja u obrazovnom kontekstu u različitim istraživanjima spominje se kao važna i poželjna za razvoj učenika i učenički školski uspjeh (Jones 2004; Owen i Gillentine, 2011; Stamatis i Kontakos, 2008). Ističe se da dodir može doprinijeti socio-emocionalnom razvoju (Knapp, Hall i Horgan, 2013) te komunicirati odnosne poruke o međusobnom prihvaćanju i sviđanju (Rijavec i Miljković, 2002). S druge strane, važno je spomenuti i da se učitelji i nastavnici nerijetko ustručavaju uključiti dodir u interakciju s učenicima što se pripisuje strahu od reakcija okoline i lažnih optužbi za neprimjerenost dodirivanja učenika (Jones, 2004; Stamatis i Kontakos, 2008). Uz to, osim pretpostavljene reakcije okoline, pojavu dodira u interpersonalnoj komunikaciji mogu određivati i drugi čimbenici, poput osobnih preferencija pri dodirivanju. Prema svemu navedenom, važno je istraživati ovu temu i steći dodatne spoznaje o dodiru kao elementu komunikacije u obrazovnom kontekstu.

Dodir u komunikaciji

Interpersonalna komunikacija može se definirati kao proces kojeg karakterizira interakcija ili razmjena poruka između dvije ili više osoba pri čemu poruke međusobno utječu jedna na drugu (Hargie, 2010). Ciljevi komunikacije su različiti i mogu uključivati samootkrivanje, koje uključuje dijeljenje osobnih informacija, uspostavljanje odnosa s drugima ili pak uvjeravanje. Drugi ciljevi komunikacije mogu biti i zabava, poput pričanja dosjetki, ili pomaganje, a kombinacija ovih ciljeva jedinstvena je za svaku komunikaciju (Pearson i Spitzberg, 1990).

Komunikacija se može detaljnije razdijeliti na verbalnu komunikaciju, koja uključuje pisane ili govorene riječi, paraverbalnu komunikaciju, koju karakterizira ton glasa i druge značajke govora, te neverbalnu komunikaciju. Neverbalna komunikacija uključuje prenošenje poruka izrazom lica, držanjem tijela, gestama, znakovima, amblemima, pogledom i dodirom (Knapp i sur., 2013). Verbalna je komunikacija važnija za komuniciranje činjenica, dok su neverbalni znakovi važniji za komuniciranje emocionalnih stanja i poruka o odnosu (Rijavec i Miljković, 2002). Isti neverbalni znak može komunicirati različite poruke što je vidljivo i iz primjera korištenja dodira. Istim

dodirom po ramenu može se komunicirati više odnosnih poruka poput podrške, suosjećanja ili sažaljenja. Dodir može biti pokazatelj naklonosti i bliskosti te je, osim u posebnim situacijama, povezan s ugodnim stavovima (Rijavec i Miljković, 2002).

Dodir je najrazrađeniji osjet pri rođenju i potiče biološki razvoj živčanog i motoričkog sustava te razvoj kognitivnih reprezentacija (Knapp i sur., 2013). U najranijim razdobljima života, taktilna komunikacija može služiti za uspostavljanje bliskosti i povjerenja sa skrbnikom te može biti povezana s razvojem privrženosti (Duhn, 2010). Slični nalazi zabilježeni su i kod drugih životinja, o čemu govori istraživanje s krznenom i žičanom lutkom „majke“ mladih majmuna koje je proveo H. Harlowe (1958; prema Blum, 2002). Utvrđeno je da su majmunčići preferirali krznenu „majku“ u odnosu na žičanu i da su s njome provodili više vremena. K tome, kada su majmunčići stavljeni u zastrašujuću situaciju, reagirali su bijegom, ali ne k „majci“ koja nudi hranu ključnu za preživljavanje, već ka krzненоj „majci“ koja omogućuje dodirivanje, čime je istaknuta važnost dodira između mladunčeta i skrbnika u ranom razvoju. Utvrđeno je da dodir kod primata ima slične funkcije kao i kod ljudi, poput uspostavljanja privrženosti, pomirenja, komuniciranja socijalnog statusa i ublažavanja stresnih doživljaja (Hertenstein, Verkamp, Kerestes i Holmes, 2006).

Sukladno tome, utvrđeno je da majčin dodir može ublažiti stresne reakcije i kod ljudi, a pojava stvaranja utjehe putem dodira prisutna je i u daljnjim fazama života. U prilog tome govori nalaz da osobe oboljele od demencije pokazuju nižu uznemirenost i manje disfunkcionalnih ponašanja kada ih se dodiruje nego kada ih se ne dodiruje (Kim i Buschmann, 1999). Pojava stvaranja utjehe putem dodira u daljnjim fazama života nerijetko se pojavljuje u obliku samododira (Knapp i sur., 2013) poput češkanja, glađenja ili držanja za vlastitu ruku, a naročito u stanjima uznemirenosti ili frustracije (Bolanowski, Verrillo i McGlone, 1999). Uz to, u modelu P. Gilberta (2009) koji razlikuje tri sustava doživljavanja, pojava dodirivanja vezuje se za sustav opuštanja i osjećaje ugone i zadovoljstva. Dodir tako predstavlja jedan od najjednostavnijih alata za ublažavanje osjećaja anksioznosti i veću aktivaciju sustava ugone i opuštanja.

Dodir, uz poticanje emocija, može služiti i za komuniciranje emocija što je detaljnije prikazano u istraživanju Hertenstein i Keltner (2011). Istraživanje je bilo dominantno usmjereno na „kodiranje“ i „prepoznavanje kodova“ emocija sreće, ljutnje i simpatije. Utvrđeno je da je doživljaj sreće najuspješnije prepoznat kada je bio

„kodiran“ ljuljanjem i podizanjem ruke te rukovanjem. Ljutnja se uspješno prepoznavala kao stisak, udarac ili pritiskanje ruke, a simpatija kao tapšanje i glađenje ruke. Iz ovoga je vidljivo da postoje preferencije načina dodirivanja za komuniciranje specifičnih emocija te da je dijeljenje i prepoznavanje emocionalnih stanja putem dodira uspješno.

U interpersonalnoj komunikaciji dodir može komunicirati ohrabrenje ili potporu (naročito dodir po ramenu ili leđima) što može doprinijeti razvoju odnosa među osobama koje su uključene u interakciju (Rijavec i Miljković, 2002). Sama pojava dodirivanja u pojedinoj interpersonalnoj situaciji povezana je s raznim kontekstualnim faktorima poput vrste socijalne situacije, odvijanja u privatnom ili javnom okruženju, te trajanja i lokacije dodira (Knapp i sur., 2013). Prema tome, dodir po ramenu može biti interpretiran drugačije ako je upućen ovlaš i kratkotrajno, u odnosu na intenzivan dodir duljeg trajanja, kao što i može biti shvaćen drugačije ovisno o tome je li upućen u poslovnom okruženju ili na neformalnom druženju.

Uz to, odluka o tome hoće li interpersonalna interakcija uključivati i uspostavu fizičkog kontakta određena je trima faktorima (Pearson i Spitzberg, 1990). Prvi od njih odnosi se na stupanj svidanja i privlačnosti među osobama te se, kada je svidanje prisutno, povećava vjerojatnost da komunikacija uključuje i dodir. Nadalje, korištenje dodira određeno je stupnjem poznatosti i bliskosti među osobama te se oni pojedinci koji se osjećaju bliskije ujedno i više dodiruju. Treći faktor koji određuje pojavu dodira odnosi se na dominaciju, odnosno na moć i status osobe. Nerijetko je slučaj da osoba koja ima viši status bude ta koja inicira dodir i koja odlučuje hoće li komunikacija uključivati i dodirivanje (Hall, Coats i LeBeau, 2005). Tako se u interakciji učitelja (osobe višeg statusa) i učenika (osobe nižeg statusa) može očekivati da će češće učitelji biti ti koji iniciraju rukovanje ili tapšaju svoje učenike nego obratno.

Individualne razlike u preferencijama dodirivanja

Može se primijetiti da su neki pojedinci skloniji dodirivanju u interpersonalnim interakcijama nego drugi te se može govoriti o individualnim razlikama u preferencijama pri dodirivanju. Pri tome se razlikuje uгода pri primanju dodira i uгода pri davanju dodira. Ovi konstrukti su umjereno povezani ($r = .48$), ali se odnose na dvije

različite preferencije (Webb i Peck, 2015). Tako je moguće da se osoba osjeća ugodnije dodirnuti druge ljude, ali se ne osjeća u toj mjeri ugodno kada netko nju dodiruje.

Uz to, u istraživanju Webb i Peck (2015) je razmatrana povezanost osobnih preferencija pri interpersonalnom dodirivanju s pojedinim dimenzijama ličnosti petofaktorskog modela, konkretnije s ekstraverzijom, ugodnosti i otvorenosti k iskustvu. Autori su utvrdili pozitivnu povezanost ugone pri interpersonalnom dodirivanju s ekstraverzijom ($r = .41$), ugodnošću ($r = .20$) te otvorenosti k iskustvu ($r = .14$). U skladu s ovime je i podatak da su pozitivniji stavovi prema interpersonalnom dodirivanju povezani s višom ugodnošću i otvorenosti k iskustvu te nižim neuroticizmom (Knapp i sur., 2013).

Što se tiče rodni razlika pri preferencijama dodirivanja, utvrđeno je da se žene osjećaju ugodnije i pri primanju i davanju dodira nego muškarci (Webb i Peck, 2015). Rodne razlike pri dodirivanju dijelom mogu biti posljedica socijalizacije što objašnjavaju Knapp i suradnici (2013). Socijalnim učenjem pojedincu se mogu slati poruke o neprikladnosti dodirivanja. Tako usvojena uvjerenja o neprikladnosti interpersonalnog dodirivanja mogu se generalizirati na sve socijalne situacije što u konačnici može rezultirati pojavom individualnih razlika u preferenciji dodirivanja. Već od rane dobi, direktno ili indirektno, djevojčice se uči i potiče na češće korištenje dobronamjernog dodirivanja nego dječake, te su takve preferencije vidljive na razini rodni razlika i u odrasloj dobi. Uz to, važno je spomenuti da su ovakve rodne razlike u učestalosti dodirivanja vidljive i kod primata što može ukazivati na evolucijsku važnost rjeđeg dodirivanja između muškaraca te češćeg između žena (Hertenstein i sur., 2006).

K tome se navodi i objašnjenje rodni preferencija pri dodirivanju s obzirom na društveni status. Društveni status je jedna od determinanti pojave interpersonalnog dodira (Pearson i Spitzberg, 1990). Nalaz meta-analize (Hall i sur., 2005) govori o osobi višeg društvenog statusa u dijadi kao onoj koja češće inicira neformalno dodirivanje, poput dodira po ruci ili ramenu, dok je osoba nižeg statusa češće primatelj, nego inicijator, takvog dodirivanja. Uz to, kada osoba biva dotaknuta, njezin percipirani društveni status nerijetko opada, dok osobi koja je prva dotaknula drugu osobu percipirani društveni status najčešće raste (Hertenstein i Weiss, 2011). Budući da su muškarci osjetljivi na promjene u socijalnoj hijerarhiji (Cundiff, Smith, Baron i Uchino,

2016) moguće je da izbjegavaju pad osobnog statusa, koje može biti posljedica dodirivanja, što rezultira generalno nižom ugodom pri interpersonalnom dodirivanju.

Dodir u svakodnevnom kontekstu

Prethodno opisana saznanja o dodiru primijenjena su u različitim profesionalnim kontekstima poput sporta i marketinga. Utvrđeno je da dodir može biti povezan s uspjehom sportskih timova te da su uspješniji timovi ujedno i oni čiji se igrači češće međusobno dodiruju (Smith, Willis i Gier, 1980). K tome, psihologija potrošačkog ponašanja prepoznala je važnost dodira pri odlučivanju o kupnji proizvoda. U prilog tome govori nalaz istraživanja u supermarketu. Pri pozivu da isprobaju novu hranu, oni kupci koje je promotor dotaknuo, češće su prihvaćali poziv i češće odlučili kupiti proizvod nego oni koji nisu bili dotaknuti (Smith, Gier i Willis, 1982). U istraživanju provedenom u restoranu, konobar je lagano dotaknuo polovicu sudionika po podlaktici pri čitanju menija. Sudionici koje je konobar dotaknuo češće su prihvaćali izbor jela koje je konobar predložio nego sudionici koje nije dotaknuo (Guéguen, Jacob i Boulbry, 2007).

Prema ovim nalazima, vidljivo je da dodir može biti povezan s pojavom slaganja sa zahtjevom, odnosno udovoljavanjem drugoj osobi. Ova pojava može se objasniti komuniciranjem sviđanja u odnosu što je praćeno pozitivnim afektom te povezivanjem s drugom osobom (Knapp i sur., 2013). Dodir može prenijeti poruke o odnosu te nam se više sviđaju osobe koje nas dodiruju (Rijavec i Miljković, 2002). Kada je uspostavljen odnos sviđanja, moguće je da ga osobe žele održati te da se ponašaju na način koji promiče suradnju (udovoljavaju zahtjevima). Isto tako, važno je spomenuti da na slaganje sa zahtjevom mogu utjecati i drugi faktori poput fizičke privlačnosti, nošenja uniforme ili odijela te drugih znakova koji mogu upućivati na stručnost ili dominantni položaj (Knapp i sur., 2013).

Nadalje, istraživanja u restoranima obuhvatila su i druga pitanja poput veze između trajanja dodira i lokacije dodira sa slaganjem sa zahtjevom. Tako je u istraživanjima konobarica dotaknula klijente na dvije ili četiri sekunde (Lynn i Sherwyn, 1998) te po ruci ili po ramenu pri plaćanju (Crusco i Wetzel, 1984). U oba istraživanja utvrđeno je da su klijenti koje je konobarica dotaknula ostavljali veće napojnice nego oni

koje nije dotaknula, neovisno je li riječ o dodiru ruke ili ramena te neovisno o trajanju dodira od dvije ili četiri sekunde. Uz to, utvrđeno je i da se ovaj efekt može javiti i bez da je osoba svjesna dodira (Crusco i Wetzel, 1984). Prema svemu ovome, vidljivo je da dodir može pozitivno djelovati na motivaciju osobe za ispunjavanje zahtjeva pri čemu je važno naglasiti da je dodir važniji za slaganje sa zahtjevom u situacijama u kojima je zahtjev teži i zahtijeva više truda (Willis i Hamm, 1980).

Dodir u obrazovnom kontekstu

Osim u raznim svakodnevnim situacijama i okruženjima, interpersonalni dodir može imati praktične implikacije i u obrazovnom kontekstu. U prilog tome govori istraživanje u kojem se, nakon što je učitelj dotaknuo neke učenike za vrijeme vježbanja zadataka, povećao postotak volontera za rješavanje zadataka na ploči te se za rješavanje javilo više onih učenika koji su dotaknuti nego onih koji nisu dotaknuti (Gueguen, 2004). Uz to, utvrđeno je da su učenici, koje je instruktor dotaknuo, instruktora procijenili pozitivnije i pokazivali bolje rezultate pri idućoj procjeni njihova uspjeha nego oni koje instruktor nije dotaknuo (Steward i Lupfer, 1987). Ovi nalazi se, između ostalog, mogu objasniti uspostavljanjem odnosa između učenika i učitelja koje dodir može olakšati. Konkretnije, dodir može prenijeti pozitivne poruke o odnosu, naročito kada on dolazi od osobe koja ima viši status (Burgoon, Walther i Baeslerb, 1992) pa bi dodir nastavnika mogao prenijeti pozitivne poruke o odnosu s učenicima i u konačnici pozitivno djelovati na motivaciju učenika za slaganje sa zahtjevima učitelja.

U skladu s time, utjecaj dodira na pozitivna ponašanja djece vidljiv je i u istraživanju ponašanja predškolaca. Djeci je rečeno da pričekaju dopuštenje da pojedu slatkiš te je polovina djece dotaknuta za vrijeme izricanja te upute. Oni koji su dotaknuti dulje su odolijevali slatkišu od onih koji nisu dotaknuti te se može reći da su više trudili ispuniti zahtjev (Leonard, Berkowitz i Shusterman, 2014). Već je spomenuto da je dodir važniji za slaganje sa zahtjevom u situacijama u kojima je zahtjev teži i zahtijeva više truda (Willis i Hamm, 1980) pa bi korištenje dodira u učionici moglo biti korisno za podizanje motivacije učenika u situacijama koje od učenika zahtijevaju više napora i truda za izvršavanje zadatka.

Nadalje, važno je naglasiti da nam se više sviđaju ljudi koji nas dodiruju, jer dodir može komunicirati sviđanje i bliskost u odnosu osoba koje su uključene u taktilnu komunikaciju (Rijavec i Miljković, 2002). Ovaj način interakcije s učenicima, obilježen sviđanjem, se uklapa u humanističku nastavničku orijentaciju. Karakteristike humanističke nastavničke orijentacije su razredna klima koja uključuje otvorenu interakciju, bliske odnose između učenika i nastavnika te uvjerenja nastavnika da učenici mogu disciplinirati sami sebe (Schmidt i Jacobson, 1990). S druge strane kontinuuma nalazi se orijentacija k nadzoru koja se odnosi na rigidno okruženje kojemu je cilj održavanje reda u učionici. Utvrđeno je da je humanistička nastavnička orijentacija povezana s profesionalnom kompetentnošću nastavnika te posljedično i izraženijom učeničkom motivacijom (Rydell i Henricsson, 2004), a kvaliteta ostvarene interakcije između učenika i nastavnika povezana je s ishodima učenja (Huitt, 2003). Prema tome, interakcija koja uključuje međusobno komuniciranje sviđanja i bliskosti, koje dodir može facilitirati, može se smatrati poželjnom u obrazovnom kontekstu.

U obrazovnom kontekstu je poželjna i primjena teorije samodeterminacije (Deci i Ryan, 2008) koja počiva na tri osnovne psihološke potrebe - autonomiji, kompetentnosti i povezanosti. Autonomija se odnosi na stupanj u kojem pojedinac percipira da je njegovo ponašanje pod utjecajem njegove slobodne volje te da samostalno donosi svoje izbore. Autonomija se u obrazovnom kontekstu nastoji podržati omogućavanjem samostalnog učeničkog rada te omogućavanjem izbora teme za pisanje rada ili čitanje lektire. Potreba za kompetentnosti odnosi se na doživljaj postignuća i uspjeha pri obavljanju zadatka, a u obrazovnom procesu može biti podržana davanjem pohvala učeniku za točno riješeni zadatak te davanjem povratnih informacija. Potreba za povezanosti odnosi se na potrebu za interakcijom s drugim ljudima te za osjećajem bliskosti i povezanosti s drugima. U obrazovnom kontekstu ona se može ispuniti povezivanjem s vršnjacima te s nastavnikom. Ohrabrujući dodir ili dodir podrške nastavnika prema učeniku mogao bi pozitivno djelovati na doživljaj povezanosti s nastavnikom te na zadovoljavanje potrebe za povezanosti kod učenika. Zadovoljavanje osnovne psihološke potrebe za povezanosti je, osim za zdravlje učenika, važno za efikasnije učenje i obrazovne ishode (Owen i Gillentine, 2011). Može se tvrditi da je preporučljivo težiti zadovoljenju ovih triju osnovnih potreba te da su one važne za autonomnu samoregulaciju pri učenju.

Ovi nalazi mogli bi se generalizirati te bi odmjereno i adekvatno korištenje dodira u nastavi moglo služiti za upravljanje razredom, odnosno motiviranje učenika na poštivanje školskih pravila i poželjno ponašanje, rješavanje zadataka na ploči, uspostavljanje ugodnog odnosa s učiteljem ili nastavnikom te kreiranje sigurne školske klime i ugodnih emocija u učionici. Važno je spomenuti da upravo ugodne emocije facilitiraju divergentno razmišljanje i rješavanje problema (Russ i Kaugars, 2001). Prema svemu opisanom, vidljivo je da interpersonalni dodir može biti koristan i poželjan u obrazovnom kontekstu.

Dodirivanje učenika u školi

Iako dodir može imati pozitivne utjecaje na ponašanja i dobrobit učenika, iniciranje dodira od strane školskih djelatnika nije odviše implementirano. Naime, utvrđeno je da su učitelji, iako su imali pozitivna uvjerenja o utjecaju dodira na odnos s učenicima, izbjegavali dodirivati i biti dodirnuti od strane učenika (Stamatis i Kontakos, 2008). Ovo može ukazivati na strah od dodirivanja učenika kod učitelja i nastavnika. Strah je postao sve prisutniji kako je porastao broj slučajeva zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja učenika, ili broj prijava takvih slučajeva, što navode Owen i Gillentine (2011). Ističu da je društvo postalo sumnjičavo glede namjera školskog osoblja i drugih djelatnika koji su u kontaktu s djecom što je podiglo svijest o važnosti informiranja djece i roditelja o prikladnom i neprikladnom dodirivanju. S druge strane, sve manji broj školskih djelatnika se upušta u bilo kakvo dodirivanje učenika (Piper i Smith, 2003) te školski djelatnici nakon dodirivanja učenika nerijetko osjećaju strah i krivnju Jones (2004). U ovakvoj situaciji može se očekivati daljnje smanjenje učestalosti dodirivanja učenika te odluka školskih djelatnika da gotovo nikad ne dodiruju učenike kako bi izbjegli lažne optužbe i zaštitili vlastitu dobrobit.

Isto tako Etički kodeks (NAEYC, 2005) ističe da je dužnost učitelja osigurati podržavajuće okruženje koje promiče samopoštovanje i razvoj učenika, u čije stvaranje i održavanje se dodir uklapa. K tome, Del Prete (1998) upozorava da bi se nedodirivanje učenika moglo smatrati oblikom zanemarivanja te da nedodirivanje učenika šalje poruku da podržavajući dodiri, poput tapšanja ili dodira po ramenu, nisu primjereni kao ni učenička potreba za njima.

Detaljnije nalaze o praksama dodirivanja učenika od strane učitelja razredne nastave utvrdili su Owen i Gillentine (2011). Kao najčešće lokacije dodirivanja učenika navode rame, leđa i ruke učenika, pri čemu se tijekom jednog dana najčešće dodiruje manje od polovice učenika u razredu. Uz to, ispitana su i nastavnička uvjerenja o dodirivanju učenika. Utvrđeno je da nastavnici vjeruju da dodirivanje učenika može donijeti dobrobit učenicima. Preko 90% učitelja je izvijestilo da vjeruju da dodirivanje učenika potiče emocionalni razvoj učenika, a 92% vjeruje da dodirivanje može smanjiti doživljaj stresa kod učenika. S druge strane, istaknuto je da bi tek 31% učitelja dotaknulo učenika koji plače jer je emocionalno uznemiren. Uz to, Stamatis i Kontakos (2008) utvrđuju slaganje s uvjerenjem da dodir može unaprijediti komunikaciju i ojačati odnos povjerenja s djetetom, no unatoč tome izvještavaju o suzdržavanju od dodirivanja djece kao i izbjegavanje dodirivanja iniciranog od strane djece. Prema ovim nalazima, vidljivo je da postoji raskorak između nastavničkih uvjerenja o dobrobitima dodirivanja učenika i praksi dodirivanja.

Uvjerenja o ponašanju su važna i povezana s ponašanjem što detaljnije objašnjava Ajzenova teorija planiranog ponašanja (2011). U modelu teorije planiranog ponašanja, uvjerenja o dobrobitima dodirivanja kao i procjena socijalne (ne)prikladnosti dodirivanja učenika mogu se uklopiti u konstrukt normativnih uvjerenja, odnosno subjektivne norme. Ovi pojmovi odnose se na prosudbu pojedinog ponašanja od strane pojedinca pri čemu je prosudba pojedinca pod utjecajem drugih ljudi čije mišljenje pojedinac vrednuje. Prema tome, može se zaključiti da nastavnici vjeruju da dodir može doprinijeti dobrobiti učenika, no samo dodirivanje smatraju neprikladnim, potencijalno zbog obeshrabrivanja dodirivanja učenika od relevantnih drugih osoba.

Uz uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika, učestalost dodirivanja između učenika i nastavnika može biti povezana i s rodom osoba koje su u interakciji. U skladu s već spomenutim podatkom da muškarci manje preferiraju biti dodirnuti nego žene (Webb i Peck, 2015) vidljivo je i češće međusobno dodirivanje između žena u dijadi nego međusobno dodirivanje između muškaraca u dijadi (Stier i Hall, 1984). Ovi nalazi mogu se povezati s porukama o prikladnosti dodirivanja kojima su izloženi dječaci i djevojčice. Već od rane dobi, djevojčice se češće nego dječake usputno dodiruje i ohrabruje na ponašanje koje je karakterizirano višim stupnjem bliskosti pri dodirivanju, poput zagrljaja, od strane odraslih osoba te se takvo ponašanje smatra socijalno

poželjnijim (Knapp i sur., 2013). Prema tome, za očekivati je da će se nastavnici u interakciji s učenicom ponašati na način koji uključuje veći stupanj bliskosti pri dodirivanju nego u interakciji s učenikom. Češće dodirivanje osoba istog roda primijećeno je i pri iniciranju dodirivanja (Stier i Hall, 1984) što je utvrđeno i u školskom kontekstu. Preferencija dodirivanja osoba istog roda vidljiva je u interakcijama između učenika i nastavnika te je utvrđeno da nastavnici češće dodiruju učenike istoga roda (Perdue i Connor, 1978) što ukazuje na važnost roda osoba uključenih u komunikaciju.

Prema svemu navedenom, vidljivo je da je dodir u obrazovnom kontekstu složena i slojevita pojava. Može se tvrditi da je dobronamjerno dodirivanje učenika od strane učitelja i nastavnika poželjno i korisno u obrazovnom kontekstu. Brižan ili ohrabrujući dodir učitelja ili nastavnika može utjecati na učenikov doživljaj povezanosti i sigurnosti u školskom okruženju, doprinijeti razvoju učenika te školskom uspjehu. S druge strane, učitelji i nastavnici se nerijetko ustručavaju dodirnuti učenike, iako je to prikladno i poželjno u određenoj situaciji. Postavlja se pitanje je li ovakvo stanje prisutno i u hrvatskim školama, odnosno kakve su prakse dodirivanja učenika te potiče li se ili obeshrabruje dodirivanje učenika od strane učitelja i nastavnika. K tome, važno je ispitati što su još, osim poticanja ili obeshrabrivanja dodirivanja učenika, važne odrednice učestalosti dodirivanja učenika što bi doprinijelo postojećim saznanjima o ovoj temi.

Cilj, problemi i istraživačke hipoteze

Opisani nalazi ukazuju na važnost istraživanja teme dodirivanja između učenika te učitelja i nastavnika u obrazovnom kontekstu. Dobronamjerno dodirivanje učenika u školskom okruženju je podzastupljeno kao tema istraživanja te je važno prikupiti novije podatke o ovoj temi kao i podatke u hrvatskim školama. Prema tome, cilj ovog istraživanja je detaljnije ispitivanje učiteljskih i nastavničkih praksi dodirivanja učenika, ispitivanje izvora i kvalitete informacija o prikladnosti dodirivanja učenika koje dobivaju učitelji i nastavnici te utvrđivanje odrednica učestalosti dodirivanja učenika od strane učitelja i nastavnika.

P1a. Utvrditi prakse dodirivanja učenika s obzirom na lokaciju dodira, dio školskog dana, udio dodirivanih učenika u razredu i stupanj bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica.

P1b. Utvrditi izvore i kvalitetu informacija koje učitelji i nastavnici dobivaju o dodirivanju učenika.

Navedeni problemi su eksplorativnog tipa. Ne postoje podaci prema kojima bi se mogla kreirati očekivanja, stoga hipoteze za ove probleme nisu navedene. Usprkos tome, moguće je postaviti hipotezu o dodirivanju učenika različitog roda. Naime, utvrđeno je da nastavnici češće dodiruju učenike istog roda (Perdue i Connor, 1978). S obzirom da su većina hrvatskih učiteljica i nastavnica žene, očekujemo da će učitelji i nastavnici izvještavati o većem stupnju bliskosti pri dodirivanju u interakcijama s učenicom nego u interakcijama s učenikom.

P2. Ispitati u kojoj mjeri poticanje i obeshrabrivanje dodirivanja učenika, osobne preferencije dodirivanja i uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika pridonose objašnjenju učestalosti dodirivanja učenika.

H2: Očekuje se značajan doprinos poticanja dodirivanja učenika te obeshrabrivanja dodirivanja učenika, osobnih preferencija pri primanju i davanju dodira, kao i uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika u objašnjenju varijance učestalosti dodirivanja učenika. Oni koji su bili izloženiji poticanju dodirivanja te manje izloženi obeshrabrivanju dodirivanja učenika, koji osjećaju višu ugodu pri primanju i davanju dodira i imaju izraženija uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika iskazivat će i veću učestalost dodirivanja učenika.

Metoda

Sudionici

U ovom istraživanju je sudjelovalo 244 učitelja razredne i predmetne nastave te nastavnika. Od toga 32.7% čine učitelji razredne nastave, 42.1% učitelji predmetne

nastave u osnovnoj školi i 26.3% nastavnici u srednjoj školi. Raspon dobi kretao se od 24 do 64 godine s prosječnom dobi 38.9 godina ($SD = 10.53$).

Detaljan opis strukture ovog uzorka prema rodu, dobi, najvišoj postignutoj razini obrazovanja, području rada u RH, veličini mjesta rada, samoprocjeni životnog standarda, roditeljskom statusu, godinama radnog iskustva u školi, radnom mjestu, profilu srednje škole te nastavnom predmetu prikazan je u tablici 1.

Tablica 1

Prikaz sociodemografskih karakteristika sudionika ($N = 244$)

Rod	Žene	89.9%
	Muškarci	9.7%
	Drugo	0.4%
Dob	24-29 godina	22.6%
	30-39 godina	32.9%
	40-49 godina	22.2%
	50-59 godina	19.7%
	60 i više godina	2.6%
Završeni stupanj obrazovanja	Srednja škola	0.4%
	Preddiplomski studij	5.4%
	Diplomski studij	89.1%
	Postdiplomski studij	5.0%
Područje rada u RH	Sjeverno hrvatsko primorje	12.7%
	Južno hrvatsko primorje	10.5%
	Istočna Hrvatska	18.6%
	Gorska Hrvatska	2.1%
	Središnja i Sjeverna Hrvatska	34.6%
	Grad Zagreb	21.5%
Mjesto rada s obzirom na broj stanovnika	Selo (do 5 000)	17.2%
	Manje mjesto (do 10 000)	13.4%
	Manji grad (do 50 000)	32.6%
	Grad (do 100 000)	8.4%
	Veći grad (do 500 000)	10.0%
	Veliki grad (preko 500 000)	18.4%
Samoprocjena životnog standarda	Izrazito ispodprosječan	2.1%
	Ispodprosječan	5.0%
	Prosječan	61.7%
	Iznadprosječan	27.5%
	Izrazito iznadprosječan	3.8%
Roditeljski status prema broju djece	0	46.2%
	1	13.4%
	2	31.5%
	3 i više	8.8%
Godine rada u školi	0-4	26.4%
	5-9	17.2%
	10-14	15.9%
	15-19	14.2%

	20-24	7.9%
	25-39	10.0%
	30 ili više	8.4%
Radno mjesto	Razredna nastava u OŠ	31.7%
	Predmetna nastava u OŠ	42.1%
	Predmetna nastava u SŠ	26.3%
Profil srednje škole	Strukovna tehnička	7.7%
	Strukovna zdravstvena	1.8%
	Strukovna gospodarska	5.4%
	Strukovna trgovačka	1.4%
	Opća/jezična/klasična gimnazija	9.5%
	Prirodoslovna/prirodoslovno-matematička gimnazija	2.7%
Predmet	Prirodne znanosti	17.0%
	Društvene znanosti	17.9%
	Humanističke znanosti	22.1%
	Umjetničko područje	3.8%
	Tehničke znanosti	6.4%
	Ostalo	7.2%

Postupak

Prikupljanje podataka odvijalo se putem online upitnika sastavljenog u programu SurveyMonkey. Poveznica na upitnik je podijeljena preko Facebook grupa uz prigodan poziv na sudjelovanje u istraživanju s kratkim objašnjenjem svrhe prikupljanja podataka. Na početnoj stranici online upitnika nalazila se detaljna uputa, a na kraju zahvala s e-mail adresom na koju su se sudionici mogli javiti ako su imali primjedbe ili pitanja. Cijela uputa se, zajedno sa svim mjernim instrumentima korištenim u istraživanju, nalazi u prilogu A.

Facebook grupe u kojima je objavljena poveznica na upitnik su namijenjene učiteljima razredne i predmetne nastave te nastavnicima u srednjim školama (na primjer Nastavnici.org, Učitelji i projekti, Učitelji u produženom boravku, Školska misao, Webučionica). Ovo objavljivanje upitnika se odvijalo u dva navrata u razmaku od 7 dana. K tome, poziv za sudjelovanje je poslan i putem 50, po slučaju odabranih, e-mail adresa različitih osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj s web-porotala ŠeR - Školski e-Rudnik radi veće heterogenosti podataka. Prikupljanje podataka je ukupno trajalo 2 tjedna u drugoj polovici travnja ove godine.

Instrumentarij

Korišteni upitnik je kreiran za potrebe ovog istraživanja. Upitnikom su se ispitivala uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika u školi, osobne preferencije pri interpersonalnom dodirivanju, izvori informacija o prikladnosti dodirivanja učenika, prakse dodirivanja učenika te sociodemografski podaci o sudionicima. Izrada upitnika je dijelom inspirirana upitnikom iz istraživanja Owen i Gillentine (2011) iz kojeg je preuzet i preveden dio čestica. U nastavku slijedi detaljniji opis instrumenata korištenih u istraživanju.

Uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika. Ova uvjerenja ispitana su skalom konstruiranom za potrebe ovog istraživanja, a koja se djelomično temeljila na skali korištenoj u istraživanju Owen i Gillentine (2011). Primijenjena skala ima 22 čestice koje opisuju uvjerenja o pozitivnom i negativnom utjecaju dodira na učenike. Primjeri čestica su: “*Dodir može biti pokazatelj brižnosti nastavnika.*“, i “*Dodirivanje učenika u školi je nepotrebno.*“ Procjene slaganja s tvrdnjama izražavale su se na skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva pri čemu je 1 označavalo potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje s tvrdnjom. Ukupan rezultat, s rekodiranjem 10 čestica, izračunat je kao prosječna vrijednost 22 procjene pri čemu viši rezultat govori o izraženijim pozitivnim uvjerenjima o dobrobitima dodirivanja učenika. Provjerena je faktorska struktura ove skale te se ona pokazala jednodimenzionalnom. Postotak objašnjene varijance iznosi 42.7%, a koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbachov α) za skalu iznosi .93 što ukazuje na visoku pouzdanost skale.

Ugoda pri interpersonalnom dodirivanju ispitana je CIT skalom (eng. *Comfort with interpersonal touch, CIT*) (Webb i Peck, 2015). CIT skala ima dvije subskale, odnosno dva faktora od kojih se jedan odnosi na ugodu pri primanju dodira, a drugi na ugodu pri davanju dodira što je potvrđeno faktorskom analizom i u ovom istraživanju. Postotak objašnjene varijance prvom komponentom iznosi 47.8%, a drugom 9.7%. Svaka subskala ima 10 čestica. Primjer čestica za ugodu pri davanju dodira je: “*Kada razgovaram s nekim, često ga i dotaknem po ruci.*“, a primjer za ugodu pri primanju dodira je “*Ne smeta mi kada mi netko dotakne ruku.*“ Procjene slaganja s česticama izražavaju se na skali Likertovog tipa sa sedam uporišnih točaka, pri čemu 1 označava potpuno neslaganje, a 7 potpuno slaganje s tvrdnjom. Veći rezultat na ovim subskalama

govori o većoj ugodu pri interpersonalnom dodirivanju. Koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbachov α) i za subskalu primanja i davanja dodira iznosi .91 što govori o visokoj pouzdanosti.

Izvori informacija o prikladnosti dodirivanja učenika te poticanje i obeshrabrivanje dodirivanja učenika ispitani su trima pitanjima s ponuđenim odgovorima koja su detaljnije prikazana u prilogu A. Prvim pitanjem ispitani su izvori informacija o prikladnosti dodirivanja učenika, a ponuđeni odgovori su se odnosili na formalne edukacije, obrazovanje, razgovore s kolegama, medije i slično. Drugim pitanjem se ispitivalo od strane kojih školskih djelatnika su sudionici bili obeshrabrivani dodirivati učenike, a trećim od strane kojih školskih djelatnika su bili poticani na dodirivanje učenika. Ponuđeni odgovori na drugo i treće pitanje su se odnosili na školske djelatnike poput ravnatelja, drugih učitelja ili nastavnika i administratora. Uz to, ova pitanja su korištena i kao mjera poticanja dodirivanja učenika te mjera obeshrabrivanja dodirivanja učenika. Ove mjere kreirane su izračunavanjem ukupnog broja školskih djelatnika koju su upućivali poruke o obeshrabrivanju, odnosno poticanju dodirivanja učenika. Pri tome, poticanje dodirivanja od strane većeg broja različitih školskih djelatnika ukazuje na veći stupanj poticanja dodirivanja učenika, a obeshrabrivanje dodirivanja učenika od strane većeg broja školskih djelatnika ukazuje na veći stupanj obeshrabrivanja dodirivanja učenika.

Prakse dodirivanja učenika – lokacije i učestalost dodirivanja učenika.

Sudionicima je ponuđeno 12 lokacija dodirivanja (poput ramena ili ruku učenika), a njihov zadatak bio je procijeniti stupanj učestalosti dodirivanja učenika na skali od 1 (gotovo nikad na ovaj način) do 5 (gotovo uvijek na ovaj način) za svaku lokaciju. Nadalje, odgovori sudionika za svaku pojedinu lokaciju dodira su zbrojeni u jedan rezultat koji predstavlja mjeru ukupnog dodirivanja učenika. Viši rezultat ukazuje na veću učestalost dodirivanja učenika, a niži rezultat na nižu učestalost dodirivanja učenika. Pouzdanost ove mjere izražena Cronbach α koeficijentom iznosi .82 što ukazuje na zadovoljavajuću pouzdanost skale.

Udio dodirivanih učenika u razredu ispitan je česticama o udjelu dodirnutih učenika tijekom prosječnog dana i sata s ponuđenim odgovorima poput dodirivanja manje od jedne četvrtine učenika ili više od tri četvrtine učenika u razredu.

Učestalost dodirivanja učenika s obzirom na dio školskog dana ispitana je česticom o dijelu dana u kojem se najčešće dodiruje učenike s ponuđenim odgovorima koji su se odnosili na različite dijelove dana poput odmora, školskog sata i ostalih situacija u školskom danu. Ove čestice detaljnije su prikazane u prilogu A.

Stupanj bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica ispitan je korištenjem upitnika sastavljenog od 8 situacijskih pitanja u kojima su sudionici trebali prosuditi što bi najvjerojatnije učinili u pojedinoj opisanoj situaciji. Pri tome, prva četiri pitanja su opisivala situacije u kojima je učitelj ili nastavnik u interakciji s učenicom, a druga četiri pitanja su opisivala iste četiri situacije, ali u interakciji s učenikom. Redosljed zadavanja pitanja po rodu učenika je bio rotiran po slučaju pa je polovica sudionika prvo odgovarala na pitanja o interakciji s učenicom pa s učenikom, a druga polovica obrnuto. Primjer opisa situacije je: „*Ako učenik/ca plače jer se fizički ozlijedio/la najvjerojatnije bih ga/ju:*“, a ista četiri ponuđena odgovora za sve situacije uključivala su različit stupanj bliskosti pri dodirivanju. Najniži stupanj bliskosti označavao je 0 – razgovarao/la bih s učenikom/com bez dodirivanja, zatim 1 – dodirnuo/la bih učenika/cu po ramenu, ruci ili glavi, zatim, 2 – držao/la bih učenika/cu u krilu, a najviši stupanj bliskosti označavao je 3 – zagrlio/la bih učenika/cu. Ukupni viši rezultat na ovoj mjeri označava veći stupanj bliskosti pri dodirivanju. Pouzdanost ove mjere izražene kao Cronbach α koeficijent iznosi .75 za interakciju s učenikom, te .71 za interakciju s učenicom što upućuje na zadovoljavajuću pouzdanost. Provjerena je i faktorska struktura ovog upitnika te se on pokazao jednodimenzionalnim i za interakciju s učenikom i s učenicom, a postotak objašnjene varijance iznosi 54.24% za interakciju s učenikom, te 55.36% za interakciju s učenicom.

Upitnikom su prikupljeni i sociodemografski podaci. Sudionici su pitani o rodu, dobi, najvišoj postignutoj razini obrazovanja, području RH u kojem rade, veličini mjesta u kojem rade, samoprocjeni životnog standarda, roditeljskom statusu, godinama radnog iskustva u školi, radnom mjestu, profilu srednje škole te predmetu kojeg predaju.

Rezultati

Prvi istraživački problem u ovome radu obuhvaća ispitivanje različitih praksi dodirivanja učenika. U svrhu odgovora na ovaj problem ispitana je učestalost

dodirivanja učenika s obzirom na pojedinu lokaciju dodira, učestalost dodirivanja učenika ovisno o dijelu školskog dana, udio dodirivanih učenika u prosječnom danu i satu te stupanj bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica.

Ispitivanjem lokacija dodirivanja učenika, utvrđeno je da se učenike najčešće dodiruje po ramenu, tapšanjem ili rukovanjem. Ponekad ih se dodiruje po leđima, po glavi i zagrljajem, a gotovo nikada ih se ne dodiruje glađenjem leđa ili ruke te povlačenjem ili laganim stiskom za ruku. Rezultati za učestalost dodirivanja učenika s obzirom na lokaciju dodira prikazani su u tablici 2.

Tablica 2
Prikaz učestalosti dodirivanja učenika s obzirom na lokaciju dodira ($N = 244$)

	Gotovo nikad na ovaj način	Rijetko na ovaj način	Povremeno na ovaj način	Često na ovaj način	Gotovo uvijek na ovaj način
	%	%	%	%	%
Po ramenu	17.2	16.4	25.0	33.6	7.8
Tapšanjem	24.8	29.8	26.4	16.1	2.9
Rukovanjem	25.8	36.7	25.0	10.8	1.7
Po leđima	38.8	27.5	19.6	13.3	0.8
Po glavi	42.3	23.2	18.3	14.5	1.7
Po rukama	47.5	25.4	18.8	7.5	0.8
Zagrljajem	40.1	27.7	16.1	14.0	2.1
Glađenjem leđa	71.8	14.1	10.8	3.3	0.0
Laganim stiskom za ruku	73.1	19.4	5.0	2.1	0.4
Glađenjem ruke	81.4	13.2	4.5	0.8	0.0
Povlačenjem za ruku	81.8	14.9	2.9	0.0	0.4
Držanjem u krilu	87.2	7.0	5.0	0.8	0.0

K tome, učenike se najčešće dodiruje tijekom trajanja nastavnog sata (43.0%), zatim na početku sata nakon odmora (9.5%), tijekom odmora (19.0%) i u ostalim situacijama (28.5%) poput druženja u produženom boravku, tijekom razgovora u kojem učenik traži podršku i utjehu, aktivnosti na sportskim terenima ili konzultacijama nakon nastave. Prema ovome se može tvrditi da se učenike dodiruje tijekom cijelog dana u različitim situacijama, pri čemu je dodirivanje učenika najučestalije tijekom nastavnog sata.

Idućim pitanjima ispitano je koliki udio učenika u razredu učitelji i nastavnici dodiruju. Tijekom prosječnog dana 66.9% učitelja i nastavnika dodiruje manje od jedne četvrtine učenika u razredu. 8.7% njih dodiruje manje od polovice, 9.1% oko polovicu, 7.0% više od polovice učenika, a 8.3% više od tri četvrtine učenika u razredu. Prema ovome, vidljivo je da većina učitelja i nastavnika tijekom prosječnog školskog dana dotakne manje od jedne četvrtine učenika u razredu. Nastavno na to, ispitano je koliki udio učenika u razredu se dotakne tijekom prosječnog školskog sata. 77.2% učitelja i nastavnika tvrdi da tijekom prosječnog sata dotaknu manje od jedne četvrtine učenika u razredu. 10.4% ih dotakne manje od polovice, 9.1% oko polovicu, 1.7% više od polovice i 1.7% više od tri četvrtine učenika. Vidljivo je da većina učitelja i nastavnika tijekom prosječnog sata dodiruje manje od jedne četvrtine učenika u razredu što se može smatrati niskim udjelom.

U nastavku se nastojao ispitati stupanj bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica. Učitelje i nastavnike se pitalo što bi najvjerojatnije učinili u interakciji s učenikom i s učenicom u četiri različite situacije. Utvrđeno je da bi učitelji i nastavnici općenito odabrali interakciju obilježenu nižim stupnjem bliskosti poput razgovora bez dodirivanja ili dodira po ruci ili ramenu, dok bi manji udio učitelja i nastavnika u navedenim situacijama reagirao zagrljajem i držanjem u krilu, odnosno većim stupnjem bliskosti pri dodirivanju. Uz to, testirana je razlika u stupnju bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica. Prosječna vrijednost za mjeru bliskosti pri dodirivanju učenika iznosi 0.82 ($SD = 0.704$), a učenica 0.69 ($SD = 0.687$). Utvrđeno je da postoji značajna razlika u stupnju bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica ($t = -6.4, p < .01$) te da su učitelji i nastavnici spremniji reagirati većim stupnjem bliskosti pri dodirivanju kada su u interakciji s učenicom u odnosu na interakciju s učenikom.

Nadalje, ispitano je koje izvore informacija učitelji i nastavnici koriste te jesu li i od koga bili poticani da dodiruju učenike ili ih se obeshrabrivalo da dodiruju učenike. Ovi podaci detaljnije su prikazani u tablici 3. Učitelje i nastavnike, koji su dobivali poruke o dodirivanju učenika, se obeshrabrivalo da dodiruju učenike kao što ih se i potaknulo da dodiruju učenike i to od strane različitih školskih djelatnika. Uspoređeni su i ukupni rezultati na mjerama obeshrabrivanja dodirivanja ($M = 0.55$, $SD = 0.956$) te poticanja dodirivanja ($M = 0.15$, $SD = 0.485$) pri čemu je utvrđeno da je obeshrabrivanje dodirivanja učenika značajno zastupljenije u odnosu na poticanje dodirivanja učenika ($t = -6.17$, $p < .001$).

Uz to, učitelji i nastavnici koji su primili informacije o prikladnosti dodirivanja učenika, kao dominantni izvor informacija navode neformalne razgovore s kolegama (41.8%), zatim u nižem udjelu informacije iz formalnog obrazovanja (27.0%) te informacije iz medija (18.9%). Nizak udio sudionika izvještava o pretraživanju stručne literature (17.2%) te edukacijama (16.8%) za informiranje o ovoj temi, a kao izvor informacija najrjeđe se koristi pretraživanje popularnih izvora (10.2%) i ostali izvori informacija (7.0%).

Tablica 3
Prikaz udjela obeshrabrivanja i poticanja dodirivanja učenika od strane školskih djelatnika
($N = 244$)

	Obeshrabrivanje	Poticanje
	%	%
Nitko (nisu primili poruke)	65.2	88.5
Drugi učitelji/nastavnici	22.1	5.7
Ravnatelj	10.2	0.8
Psiholog/školski suradnik	9.4	4.5
Savjetnik AZOO	4.5	0.8
Administrator	0.8	0.0
Ostalo	7.8	3.3

U sklopu drugog problema zanimalo nas je koje su odrednice učestalosti dodirivanja učenika. Da bismo to provjerili, prvo smo proveli osnovnu korelacijsku analizu da ispitamo povezanost varijabli. Rezultati ove analize vidljivi su u tablici 4.

Tablica 4

Vrijednosti koeficijenata korelacije između rezultata na mjerama učestalosti dodirivanja učenika, poticanja dodirivanja i obeshrabrivanja dodirivanja učenika, ugone pri primanju i davanju dodira te uvjerenjima o dobrobiti dodirivanja učenika ($N = 244$)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Učestalost dodirivanja učenika	1	.21**	-.06	.40**	.37**	.68**
2. Poticanje dodirivanja učenika		1	.17**	.17**	.22**	.23**
3. Obeshrabrivanje dodirivanja učenika			1	-.02	.08	-.09
4. Ugoda pri primanju dodira				1	.69**	.45**
5. Ugoda pri davanju dodira					1	.46**
6. Uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika						1

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$

Na temelju ovih podataka, odlučeno je da se pri ispitivanju odrednica učestalosti dodirivanja učenika hijerarhijskom regresijskom analizom kao prediktori uvedu varijable poticanja dodirivanja i obeshrabrivanja dodirivanja učenika, varijable ugone pri primanju i ugone pri davanju dodira te uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika. Hijerarhijski regresijski model je odabran jer postoji teorijska osnova za redosljed uvođenja prediktora. Konkretno, budući da se informacije o (ne)prikladnosti dodirivanja učenika, koje učitelji i nastavnici primaju, smatraju važnima za promjene u učestalosti dodirivanja učenika (Jones, 2004; Owen i Gillentine, 2011), odlučeno je da se varijable poticanje i obeshrabrivanje dodirivanja učenika uvrste u prvi korak hijerarhijske regresijske analize. U drugom koraku uvedene su varijable ugone pri primanju i ugone pri davanju dodira jer, uz vanjske utjecaje, i osobne preferencije mogu biti povezane s uključivanjem dodira u interakciju (Webb i Peck, 2015). U konačnici, u trećem koraku uvedena je varijabla koja se odnosi na

specifična uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika jer postoji povezanost između subjektivnog vrednovanja ponašanja i izvođenja ponašanja, iako je ona niska (Ajzen, 2011). Drugim riječima, u model su prvo uvrštene varijable koje se odnose na vanjske čimbenike, a zatim na osobne čimbenike koji bi mogli biti povezani s učestalosti dodirivanja, pri čemu je prvo dana važnost osobnim preferencijama pri dodirivanju općenito, a zatim specifičnim uvjerenjima o dobrobiti dodirivanja između učenika i učitelja i nastavnika.

Spomenutih pet varijabli je uvršteno u tri koraka hijerarhijske regresijske analize da bi se u obzir mogla uzeti sadržajna povezanost varijabli poticanja dodirivanja učenika i obeshrabrivanja dodirivanja učenika u prvom koraku te povezanost osobne ugone pri primanju i osobne ugone pri davanju dodira u drugom koraku. Rezultati ove hijerarhijske regresijske analize za učestalost dodirivanja učenika prikazani su u tablici 5.

Tablica 5
Rezultati hijerarhijske regresijske analize za učestalost dodirivanja učenika ($N = 244$)

	Kriterij		
	<i>Učestalost dodirivanja učenika</i>		
	1.korak	2.korak	3.korak
	β	β	β
Poticanje dodirivanja učenika	.224**	.142*	.052
Obeshrabrivanje dodirivanja učenika	-.099	-.093	-.015
Ugoda pri primanju dodira		.264*	.119
Ugoda pri davanju dodira		.161	-.011
Uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika			.621**
R^2	.229	.447	.692
F	6.09*	13.63**	39.82**
ΔR^2		.148	.278
$F \Delta R^2$		20.12**	115.8**

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$, β – standardizirani regresijski koeficijenti; R^2 – koeficijent multiple korelacije; F – F-omjer za statističku značajnost koraka; df – stupnjevi slobode; ΔR^2 – promjena u postotku objašnjene varijance nakon uvođenja određenog skupa varijabli; $F \Delta R^2$ – F-omjer za statističku značajnost promjene u postotku objašnjene varijance

U prvom koraku hijerarhijske regresijske analize, varijabla poticanje dodirivanja učenika ima značajan samostalni doprinos u objašnjavanju varijance učestalosti dodirivanja učenika. Oni koji su bili više poticani da dodiruju učenike, ujedno i češće dodiruju učenike. S druge strane, obeshrabrivanje dodirivanja učenika nije se pokazalo kao značajan prediktor unatoč očekivanjima. U tom koraku objašnjeno je 23% varijance učestalosti dodirivanja učenika.

U drugom koraku, kao prediktor uvedene su varijable ugone pri primanju dodira i ugone pri davanju dodira. Značajni prediktori u ovom koraku su poticanje dodirivanja učenika i ugođa pri primanju dodira. Oni koji su bili više potaknuti da dodiruju učenike i oni koji se osjećaju ugodnije pri primanju dodira ujedno i češće dodiruju učenike. S druge strane, unatoč očekivanjima ugođa pri davanju dodira nije značajan prediktor učestalosti dodirivanja učenika. Ovim korakom objašnjeno je dodatnih 15% varijance.

U trećem koraku kao prediktor je uvedena varijabla uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika. Značajan prediktor u ovome koraku su uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika te je ovim korakom objašnjeno dodatnih 28% varijance kriterija. Dakle, veća učestalost dodirivanja učenika vezana je za izraženija uvjerenja da dodirivanje učenika donosi dobrobit učenicima. Ovim regresijskim modelom objašnjeno je ukupno 69.2% varijance učestalosti dodirivanja učenika.

Rasprava

Cilj ovog istraživanja uključuje ispitivanje različitih praksi dodirivanja učenika. U sklopu toga ispitana je učestalost dodirivanja učenika s obzirom na lokaciju dodira. Utvrđeno je da se učenike najčešće dodiruje po ramenu i tapšanjem leđa. Ovaj nalaz je u skladu s rezultatima istraživanja Owen i Gillentine (2011) gdje su se dodir po ramenu i leđima pokazali kao dva najčešća oblika dodirivanja učenika. Moguće je da učitelji i nastavnici ove načine dodirivanja učenika koriste kada žele ohrabriti učenike ili ih umiriti. U prilog tome govori i podatak da ovi oblici dodirivanja mogu služiti za komuniciranje odnosnih poruka poput podrške i zadovoljstva (Rijavec i Miljković, 2002) što se može smatrati poželjnim i primjerenim u školskom kontekstu. Rjeđe je zastupljeno glađenje leđa ili ruku učenika te držanje u krilu što je također u skladu s nalazima istraživanja Owen i Gillentine (2011) gdje su se ova tri načina dodirivanja

učenika pokazala najrjeđima. Pojava ovih oblika dodirivanja bi mogla biti rjeđa jer oni uključuju veći stupanj bliskosti između učenika i učitelja ili nastavnika te se mogu smatrati preintimnima. Uz to, vidljivo je da glađenje ruke ili leđa uključuje dulje trajanje dodirivanja te bi se moglo zaključiti da taktilnu komunikaciju u školi obilježavaju dodiri kraćeg trajanja poput usputnog dodira po ramenu. Ovaj podatak je u skladu s rezultatima istraživanja Stamatis i Kontakos (2008) koji su utvrdili da upućeni dodiri načelno ne traju dulje od jedne do tri sekunde.

Daljnijim ispitivanjem praksi dodirivanja učenika utvrđena je učestalost dodirivanja učenika ovisno o dijelu školskog dana. Konkretnije, utvrđeno je da se učenike dodiruje u raznim situacijama, ali najčešće tijekom nastavnoga sata što uključuje i početak sata nakon odmora. Ovo može biti pojašnjeno činjenicom da učitelji i nastavnici najviše vremena provode s učenicima upravo za vrijeme nastave, dok vrijeme odmora nerijetko provode u zbornici ili u razgovoru s kolegama. Što se tiče udjela dodirnutih učenika u razredu, utvrđeno je da većina učitelja i nastavnika tijekom prosječnog dana i prosječnog sata dodiruje manje od jedne četvrtine učenika u razredu. U istraživanju Owen i Gillentine (2011) utvrđeno je da se tijekom prosječnog dana dodiruje manje od polovice učenika u razredu prema čemu se može vidjeti da je udio dodirivanih učenika u ovom istraživanju niži. Ovi nalazi su u skladu s tvrdnjom da se sve manji broj školskih djelatnika upušta u dodirivanje učenika (Jones, 2004) što se može smatrati posljedicom straha i odluke učitelja i nastavnika da gotovo nikad ne dodiruju učenike da bi zaštitili vlastitu dobrobit. Uz to, interpretacija ovih nalaza otvara pitanje o ravnomjernosti dodirivanja učenika. Budući da je riječ o dodirivanju manje od jedne četvrtine učenika, moguće je da je riječ o dodirivanju nekoliko određenih učenika, bilo onih koji sjede fizički bliže nastavniku ili učitelju ili pak onih koje nastavnik ili učitelj preferira dodirnuti. Za zaključke o ovom pitanju bilo bi poželjno provesti dodatna istraživanja.

Što se tiče stupnja bliskosti pri dodirivanju učenika, utvrđeno je da učitelji i nastavnici općenito preferiraju interakciju s učenicima koja je obilježena nižim stupnjem bliskosti poput razgovora s učenikom bez dodirivanja. Većina učitelja i nastavnika bi odabrala ovakav način interakcije u različitim situacijama, i kada učenik plače i emocionalno je uznemiren, što je vidljivo i u nalazima Owen i Gillentine (2011).

Uz to, postavljeno je pitanje postoje li razlike u stupnju bliskosti pri dodirivanju učenika i učenica. Utvrđeno je da bi učitelji i nastavnici bili spremniji reagirati na način koji uključuje veći stupanj bliskosti pri dodirivanju kada su u interakciji s učenicom u odnosu na interakciju s učenikom. Ovaj nalaz je u skladu s očekivanjima kada se uzme u obzir struktura ovog uzorka. Naime u ovom istraživanju je sudjelovalo 89.9% učiteljica i nastavnica. Uz informaciju da učitelji i nastavnici češće dodiruju učenike istog roda (Perdue i Connor, 1978), za očekivati je da će učiteljice i nastavnice biti spremnije reagirati većim stupnjem bliskosti pri dodirivanju u situacijama kada su u interakciji s učenicom u odnosu na učenika. Isto tako nalaz je moguće sagledati iz perspektive socijalne nepoželjnosti dodirivanja učenika muškog roda. Naime, Knapp i suradnici (2013) objašnjavaju da su dječaci već od djetinjstva manje dodirivani nego djevojčice te da se socijalnim učenjem upućuje na nižu mjeru korištenja podržavajućih dodira u socijalnoj interakciji s dječacima. K tome, važno je spomenuti nalaz da osobe muškog roda općenito manje preferiraju biti dotaknute u socijalnoj interakciji (Webb i Peck, 2015). Prema tome, moguće je da učitelji i nastavnici misle da učenici muškog roda ne bi htjeli da ih se dodiruje u mjeri u kojoj bi to preferirale djevojčice ili dodirivanje dječaka smatraju manje primjerenim u odnosu na dodirivanje učenica. Takvo uvjerenje učitelja i nastavnika moglo bi rezultirati nižim stupnjem bliskosti pri dodirivanju u interakciji s učenikom, u odnosu na interakciju s učenicom, te bi za daljnje zaključivanje o rodnim razlikama unutar ove teme bilo poželjno provesti dodatna istraživanja.

K tome, u sklopu prvog problema ovog istraživanja ispitani su izvori informacija o prikladnosti dodirivanja učenika i kao kvaliteta informacija, odnosno je li riječ o poticanju ili obeshrabrivanju dodirivanja učenika ili miješanim porukama. Utvrđeno je da učitelji i nastavnici izvještavaju i o prisutnosti poticanja dodirivanja i obeshrabrivanja dodirivanja učenika. Pri tome je vidljivo da je obeshrabrivanje zastupljenije nego poticanje dodirivanja učenika što je u skladu s nalazom (Owen i Gillentine, 2011) da su školski djelatnici pretežito izloženi informacijama iz okoline koje obeshrabruju dodirivanje učenika. Uz to, obeshrabrivanje dodirivanja dolazi od strane različitih djelatnika u školi pri čemu se dominantno ističu drugi učitelji i nastavnici. Vidljivo je da se neformalni razgovori s kolegama, odnosno drugim učiteljima i nastavnicima spominju kao dominantni izvor podataka o prikladnosti

dodirivanja učenika kao i obeshrabrivanja i poticanja dodirivanja učenika, dok samo manji udio učitelja i nastavnika tvrdi da su primili informacije o ovoj temi putem edukacija ili iz formalnog obrazovanja. Udio sudionika koji je informiran o dodirivanju učenika iz formalnih izvora se može smatrati niskim te je za pretpostaviti da učitelji i nastavnici u niskoj mjeri kvalitetno informirani o ovoj temi.

Drugi problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje odrednica učestalosti dodirivanja učenika. U svrhu odgovora na ovaj problem korištena je hijerarhijska regresijska analiza te je u prvom koraku analize utvrđeno da oni koji su bili više poticani na dodirivanje učenika ujedno i više dodiruju učenike. Ovaj nalaz je u skladu s očekivanjima budući da poruke koje dolaze od drugih relevantnih osoba mogu biti povezane s izvođenjem ponašanja (Ajzen, 2011) te u skladu s navodom da se učestalost dodirivanja učenika mijenja ovisno o društvenim porukama o dodirivanju učenika (Jones, 2004). Uz to, moguće je da se poticanjem dodirivanja učenika komunicira i da je dodirivanje učenika poželjno i prihvatljivo u dotičnom socijalnom okruženju, a procijenjena socijalna prikladnost dodirivanja u određenom okruženju je važna za pojavu dodirivanja (Knapp i sur., 2013). S druge strane, obeshrabrivanje dodirivanja učenika se nije pokazalo kao značajan prediktor učestalosti dodirivanja unatoč očekivanjima. Ovaj nalaz može se objasniti kada se u obzir uzmu podaci iz tablice 4 prema kojoj je vidljivo da varijabla obeshrabrivanja dodirivanja učenika nije značajno povezana s kriterijem te je razumljivo da nema značajan samostalni doprinos u objašnjenju varijance kriterija.

U drugom koraku hijerarhijske regresijske analize je utvrđeno da oni koje se više poticalo na dodirivanje učenika kao i oni koji se osjećaju ugodnije pri primanju dodira ujedno i češće dodiruju učenike. Ovaj nalaz je u skladu s očekivanjima budući da su osobne preferencije pri dodirivanju važne za uključivanje dodira u interakciju (Webb i Peck, 2015) kao i za taktilnu komunikaciju općenito (Knapp i sur., 2013). K tome, moguće je da učitelji i nastavnici, kojima je ugodno primati dodir, empatično pretpostavljaju da bi i učenicima bilo ugodno kada bi ih se dodirnulo u određenoj situaciji te uključivanje dodira u interakciju s učenicima smatraju dobrodošlim.

S druge strane, osobna ugoda pri davanju dodira nije se pokazala kao značajan prediktor učestalosti dodirivanja učenika unatoč očekivanjima. Ovaj nalaz može se

objasniti time što su varijable ugone pri primanju i davanju dodira međusobno visoko povezane. Konkretnije, udio varijance koji varijabla ugone pri davanju dodira dijeli s kriterijem je neznačajan budući da dio te varijance obuhvaća i varijabla ugone pri primanju dodira, a preostali udio koji se odnosi na samostalni doprinos nije dovoljno velik da bi bio značajan.

U trećem koraku analize je utvrđeno da su uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika važna odrednica učestalosti dodirivanja učenika. Oni koji su uvjereniji da dodirivanje učenika može doprinijeti dobrobiti učenika ujedno i češće dodiruju učenike. Ovaj nalaz je u skladu s očekivanjima budući da su uvjerenja o ponašanju pozitivno povezana s namjerom ponašanja i ponašanjem (Ajzen, 2011). Ako učitelj ili nastavnik dodir procjenjuje korisnim u određenoj situaciji, na primjer vjeruje da može utješiti učenika putem dodira, za očekivati je da će ga koristiti više nego ako vjeruje da dodir nije od koristi. Uz to, uvjerenja o dodirivanju u određenoj vrsti situacije su važna jer je taktilna komunikacija povezana s raznim kontekstualnim faktorima poput procjene socijalnih normi i socijalne situacije (Knapp i sur., 2013) pa je važno da osoba vjeruje da je dodirivanje učenika prikladno za školski kontekst da bi uključila dodir u interakciju s učenicima. Nadalje, u tablici 5 vidi se da varijable poticanja dodirivanja učenika i ugone pri davanju dodira prestaju biti značajni prediktori nakon uvođenja varijable uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika, pri čemu su se uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika pokazala značajnim prediktorom. Ovaj nalaz ukazuje na potencijalni medijacijski efekt. Uvid u korelacijsku matricu prikazanu u tablici 4 pokazuje da su uvjerenja o dobrobiti dodirivanja (potencijalni medijator), poticanje dodirivanja učenika i ugone pri davanju dodira (prediktor) i učestalost dodirivanja učenika (kriterij) u značajnim korelacijama. Time je zadovoljen prvi uvjet za dokazivanje medijatorskog efekta te bi u budućim istraživanjima bilo poželjno ispitati postojanje ovog medijatorskog efekta.

Metodološka ograničenja

Iako ovo istraživanje predstavlja korisne nalaze, važno je spomenuti metodološka ograničenja pri izvođenju zaključaka. Sama tema dodirivanja učenika može se smatrati kompleksnom i zbunjujućom za učitelje i nastavnike zbog

neadekvatne informiranosti te istaknutosti medijskih sadržaja o neprimjerenom dodirivanju učenika. Prema tome, može se tvrditi da je riječ o osjetljivoj temi istraživanja te je davanje odgovora mogla obilježiti socijalna poželjnost. Tako je primjerice moguće da su na pitanjima o stupnju fizičke bliskosti, učitelji i nastavnici izbjegavali birati odgovore o zagrljajima i sjedenju u krilu jer nemaju dovoljno informacija o prikladnosti ovih načina interakcije, a istovremeno su izloženi obeshrabrivanju dodirivanja učenika. Nadalje, važno je spomenuti da su podaci u ovom istraživanju prikupljeni metodom samoiskaza. Moguće je da su sudionici povećavali ili smanjivali vrijednosti pri davanju procjena, bilo s namjerom ili nenamjerno, te da su procjene opterećene pogreškom i ne odražavaju realno stanje.

K tome, za odgovaranje na pitanja u korištenom upitniku nužno je korištenje dosjećanja. Sudionici su trebali zamisliti raznolike situacije u školskom danu i satu i pokušati se dosjetiti u kojoj mjeri i na koje načine dodiruju učenike te jesu li i od koga primili poruke o prikladnosti dodirivanja učenika. Ovakva procjena može biti opterećena pogreškom pri dosjećanju i određivanju količine dodira i izvora informacija što je važno spomenuti kao ograničenje valjanosti ovih rezultata. Uz to, dosjećanje prosječnog školskog dana i sata mogla je dodatno otežati situacija “rada od kuće”. Naime, prikupljanje podataka za ovo istraživanje odvijalo se sredinom travnja. Tada su na snazi bile mjere o ograničavanju kretanja i rada zbog koronavirusne pandemije te su odgojno-obrazovne institucije bile zatvorene. Učenici su prisustvovali nastavi putem interneta te je interakcija s nastavnicima održavana putem aplikacija za dopisivanje i video-pozive. U ovoj situaciji učitelji i nastavnici nisu bili u školi otprilike 3 tjedna kada su ispunjavali upitnik što se može smatrati dugačkim periodom za dosjećanje. Uz to, zanimljivo je spomenuti da je online nastava obilježena isključivo online interakcijom što u potpunosti onemogućuje korištenje dodira u nastavi i taktilnu komunikaciju između učenika i učitelja ili nastavnika.

Uz to, i samo prikupljanje podataka je provedeno putem interneta. U novije doba se kao ograničenje valjanosti rezultata može spominjati bojazan sudionika za privatnost na internetu (Gee, 2011) odnosno bojazan da se aktivnost na internetu prati te da joj se može ući u trag što može smanjiti dojam anonimnosti sudionika. Ova tema istraživanja se može smatrati osjetljivom što dodatno naglašava važnost anonimnosti i psihološke sigurnosti za davanje iskrenih odgovora.

Nadalje, online upitnik je bio objavljen u Facebook grupama koje su namijenjene učiteljima i nastavnicima. Moguće je da se učitelji i nastavnici koji su učlanjeni u takve Facebook grupe po relevantnim karakteristikama razlikuju od učitelja i nastavnika koji nisu učlanjeni u ove Facebook grupe ili ne koriste Facebook, što ograničava vanjsku valjanost ovih nalaza. K tome, od članova koji jesu dio Facebook grupa, samo je dio pristao sudjelovati u istraživanju te je moglo doći do samoselekcije sudionika. Moguće je da su sudjelovanje prihvatili oni koji su zainteresiraniji za temu te se potencijalno razlikuju i po drugim karakteristikama poput određenih osobina ličnosti ili pozitivnijim stavovima prema temi dodirivanja. Tako je moguće da se oni kojima je ova tema odbojna ili kontroverzna nisu upuštali u ispunjavanje upitnika. To je moglo dovesti do iskrivljavanja rezultata i ograničiti mogućnost generalizacije ovih nalaza. Uz to, u daljnjim istraživanjima, mogle bi se konkretnije istražiti i uzeti u obzir razlike u osobinama ličnosti kao odrednica učestalosti dodirivanja učenika.

Nadalje, u istraživanju je sudjelovao relativno mali udio muških nastavnika te bi se zaključke o praksama dodirivanja učitelja i nastavnika muškog roda trebalo uzeti s oprezom. Dapače, u budućim istraživanjima bilo bi poželjno detaljnije istražiti rodne razlike i razlike u praksama dodirivanja učenika između učitelja/nastavnika i učiteljica/nastavnica i pri tome koristiti uzorak koji uključuje njihov podjednak broj. U budućim istraživanjima mogle bi se uzeti u obzir i razlike između razredne i predmetne nastave. Moguće je da su prakse dodirivanja učenika različite u ova dva oblike nastave zbog različitih faza razvoja učenika, učestalosti interakcije s učiteljem u odnosu na nastavnika te potencijalno razvijenijeg odnosa povjerenja i povezanosti s učiteljem u odnosu na nastavnika. K tome, sam uzorak je prigodan te bi za generalizaciju ovih nalaza bilo poželjno osigurati veću reprezentativnost uzorka.

Praktične implikacije

Informacije o pojavi dodirivanja učenika od strane učitelja i nastavnika u obrazovnom kontekstu mogu pružiti različite praktične smjernice. Pri ispitivanju izvora informacija o prikladnosti dodirivanja učenika utvrđeno je da učitelji i nastavnici informacije o prikladnosti dodirivanja učenika primaju dominantno iz razgovora s

drugim učiteljima i nastavnicima. Može se primijetiti da je ovaj oblik informiranja neformalan i može biti karakteriziran subjektivnošću pri razmjeni doživljaja kao i uključivati iskrivljeno prepričavanje događaja i iskustava. K tome, učiteljima i nastavnicima može biti teško odrediti gdje je granica između prikladnog i neprikladnog dodirivanja i kako ju prepoznati u mnogim praktičnim slučajevima. Naime, samo 34% učitelja i nastavnika bi dotaknulo učenika ili učenicu po glavi, ruci ili ramenu kada plače jer je emocionalno uznemiren/a, a većina njih vjeruje da dodir može smanjiti doživljaj stresa kod učenika i poboljšati raspoloženje učenika. Ovo jasno ukazuje na raskorak između uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika i praksi dodirivanja učenika što je u skladu s nalazima istraživanja Owen i Gillentine (2011) te Stamatidis i Kontakos (2008).

Ove informacije ukazuju da bi bilo poželjno osvijestiti ovu temu i značajnije ju uključiti u edukacije, letke ili priručnike za učitelje i nastavnike u praksi te predavanja studentima učiteljskih i nastavničkih modula. Strukturirano i transparentno komuniciranje informacija o ovoj temi bi im moglo omogućiti da se u budućem radu oslanjaju na informacije iz pouzdanih i formalnih izvora. Šire gledano, ovu temu bi bilo poželjno uključiti u edukacije o fizičkom ili seksualnom uznemiravanju te nasilju u školi što bi moglo dodatno razjasniti granicu primjerenog i neprimjerenog dodirivanja učenika. Bilo bi poželjno da priliku za educiranje o ovoj temi imaju i roditelji jer oni imaju važnu ulogu u komunikaciji sa školskim djelatnicima, a educirati bi bilo važno i same učenike kako bi samostalno mogli odrediti primjerenost dodirivanja i osvijestiti svoje osobne preferencije.

K tome, iz ovog istraživanja vidljiva je važnost uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika za učestalost dodirivanja učenika što dodatno opravdava uključivanje teme dodirivanja učenika u sadržaje specifičnih edukacija. Naime, moguće je da učitelji i nastavnici svoje prosudbe o dodirivanju donose na temelju dojma, a ne utvrđenih činjenica, čemu bi se moglo doskočiti predstavljanjem znanstveno utemeljenih podataka i istaknuti da dodirivanje učenika može biti, ne samo prikladno, već i korisno. Bilo bi važno potaknuti učitelje i nastavnike na osvještavanje ove teme i senzibilizirati ih za aspekte taktilne komunikacije u obrazovnom kontekstu.

Zaključak

Ovim istraživanjem ispitane su različite prakse dodirivanja učenika. Utvrđeno je da učitelji i nastavnici učenike najčešće dodiruju po ramenu, tapšanjem ili rukovanjem te da to najviše čine za vrijeme trajanja nastavnoga sata. Udio dodirivanih učenika razredu tijekom prosječnog dana i sata može se smatrati niskim kao i stupanj bliskosti pri dodirivanju učenika. Učitelji i nastavnici preferiraju interakciju s učenicima koja je obilježena nižim stupnjem bliskosti, poput razgovora bez dodirivanja ili laganog dodira po ruci, glavi ili ramenu, a bliskiji oblici taktilne komunikacije, poput zagrljaja ili sjedenja u krilu, su načelno nisko zastupljeni. Uz to, utvrđeno je da su učitelji i nastavnici spremniji reagirati većim stupnjem bliskosti pri dodirivanju kada su u interakciji s učenicom nego kada su u interakciji s učenikom. Nadalje, o prikladnosti dodirivanja učenika učitelji i nastavnici se dominantno informiraju iz neformalnih razgovora s drugim učiteljima i nastavnicima, a izloženi su i poticanju i obeshrabrivanju dodirivanja učenika pri čemu je obeshrabrivanje značajno zastupljenije.

K tome, utvrđeno je da su uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika važna odrednica učestalosti dodirivanja učenika. Učitelji i nastavnici koji imaju izraženija uvjerenja o dobrobiti dodirivanja za učenike, ujedno i češće dodiruju učenike. Implikacije ovog istraživanja ukazuju na raskorak između uvjerenja o dobrobiti dodirivanja učenika i niske učestalosti dodirivanja učenika te na važnost edukacije i isticanje dobronamjernog dodira kao prikladnog i korisnog u obrazovnom kontekstu. Uz sve spomenuto, važno je imati na umu i metodološka ograničenja pri oslanjanju na ove rezultate.

Literatura

- Ajzen, I. (2011). The theory of planned behaviour: reactions and reflections. *Psychology and Health, 26*(9), 1113-1127.
- Blum, D. (2002). *Love at Goon Park: Harry Harlow and the science of affection*. Merloyd Lawrence Books.
- Bolanowski, S., Verrillo, R. T., & McGlone, F. (1999). Passive, active and intra-active (self) touch. *Somatosensory & Motor Research, 16*(4), 304-311.
- Burgoon, J. K., Walther, J. B., & Baesler, E. J. (1992). Interpretations, evaluations, and consequences of interpersonal touch. *Human Communication Research, 19*(2), 237-263.
- Crusco, A. H., & Wetzel, C. G. (1984). The Midas touch: The effects of interpersonal touch on restaurant tipping. *Personality and Social Psychology Bulletin, 10*(4), 512-517.
- Cundiff, J. M., Smith, T. W., Baron, C. E., & Uchino, B. N. (2016). Hierarchy and health: Physiological effects of interpersonal experiences associated with socioeconomic position. *Health Psychology, 35*(4), 356.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Facilitating Optimal Motivation and Psychological Well-Being Across Life's Domains. *Canadian Psychology 49*, 14-23.
- Del Prete, T. (1998). Getting back in touch with students: Should we risk it? *Professional School Counseling, 1*(4), 62-65.
- Duhn, L. (2010). The importance of touch in the development of attachment. *Advances in Neonatal Care, 10*(6), 294-300.
- Gee, W. (2011). Internet tracking: Stalking or a necessary tool for keeping the Internet free. *CommLaw Conspectus, 20*, 223-252.
- Gilbert, P. (2009). *The compassionate mind: Coping with the challenges of living*. London: Constable Robinson.
- Guéguen, N. (2002). Touch, awareness of touch, and compliance with a request. *Perceptual and motor skills, 95*(2), 355-360.

- Guéguen, N. (2004). Nonverbal encouragement of participation in a course: The effect of touching. *Social Psychology of Education*, 7(1), 89-98.
- Guéguen, N., Jacob, C. & Boulbry, G. (2007). The effect of touch on compliance with a restaurant's employee suggestion. *International Journal of Hospitality Management*, 26(4), 1019-1023.
- Hall, J. A., Coats, E. J., & LeBeau, L. S. (2005). Nonverbal behavior and the vertical dimension of social relations: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 131(6), 898.
- Hargie, O. (2010). *Skilled interpersonal communication: Research, theory and practice*. Routledge.
- Hertenstein, M. J., & Keltner, D. (2011). Gender and the communication of emotion via touch. *Sex roles*, 64(1-2), 70-80.
- Hertenstein M. J. & Weiss, S. J. (2011). *Gender and status patterns in social touch. The handbook of touch: Neuroscience, behavioral, and health perspectives*. Springer Publishing Company.
- Hertenstein, M. J., Verkamp, J. M., Kerestes, A. M., & Holmes, R. M. (2006). The communicative functions of touch in humans, nonhuman primates, and rats: a review and synthesis of the empirical research. *Genetic, social, and general psychology monographs*, 132(1), 5-94.
- Huitt, W. (2003). *A transactional model of the teaching/learning process*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- Jones, A. 2004. Social anxiety, sex, surveillance, and the 'safe' teacher. *British Journal of Sociology of Education*, 25(1): 53–66.
- Kim, E. J., & Buschmann, M. T. (1999). The effect of expressive physical touch on patients with dementia. *International journal of nursing studies*, 36(3), 235-243.
- Knapp, M. L., Hall, J. A., & Horgan, T. G. (2013). *Nonverbal communication in human interaction*. Cengage Learning.
- Leonard, J. A., Berkowitz, T., & Shusterman, A. (2014). The effect of friendly touch on delay-of-gratification in preschool children. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 67(11), 2123-2133.
- Lynn, M., Le, J. M., & Sherwyn, D. S. (1998). Reach out and touch your customers. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 39(3), 60-65.

- NAEYC (2011). *Code of Ethical Conduct and Statement of Commitment*. www.naeyc.org
- Owen, P. M., & Gillentine, J. (2011). Please touch the children: Appropriate touch in the primary classroom. *Early Child Development and Care*, 181(6), 857-868.
- Pearson, J. C., Spitzberg, B. H. (1990). *Interpersonal communication: concepts, components and contexts*. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.
- Perdue, V. P., & Connor, J. M. (1978). Patterns of touching between preschool children and male and female teachers. *Child Development*, 49(4)1258-1262.
- Piper, H., & Smith, H. (2003). 'Touch' in educational and child care settings: dilemmas and responses. *British educational research journal*, 29(6), 879-894.
- Rijavec, M. i Miljković, D. (2002). *Neverbalna komunikacija*. IEP-D2 VERN, Zagreb.
- Russ, S. W., & Kaugars, A. S. (2001). Emotion in children's play and creative problem solving. *Creativity Research Journal*, 13(2), 211-219.
- Rydell, A. i Henricsson, L. (2004). Elementary school teachers' strategies to handle externalizing classroom behavior: A study of relations between perceived control, teacher orientation and strategy preferences. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45(2), 93-102.
- Schmidt, L.J. i Jacobson, M.H. (1990). *Pupil control in the school climate*. ERIC.
- Smith, D. E., Gier, J. A., & Willis, F. N. (1982). Interpersonal touch and compliance with a marketing request. *Basic and Applied Social Psychology*, 3(1), 35-38.
- Smith, D. E., Willis, F. N., & Gier, J. A. (1980). Success and interpersonal touch in a competitive setting. *Journal of nonverbal behavior*, 5(1), 26-34.
- Stamatis, P. J., Kontakos, Th. A. (2008). Tactile behaviour of Greek preschool teachers. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 6(1), 185-200.
- Steward, A. L., & Lupfer, M. (1987). Touching as teaching: The effect of touch on students' perceptions and performance. *Journal of Applied Social Psychology*, 17(9), 800-809.

- Stier, D. S., & Hall, J. A. (1984). Gender differences in touch: An empirical and theoretical review. *Journal of personality and social psychology*, 47(2), 440.
- Webb, A., & Peck, J. (2015). Individual differences in interpersonal touch: On the development, validation, and use of the “comfort with interpersonal touch” (CIT) scale. *Journal of consumer psychology*, 25(1), 60-77.
- Willis, F. N., & Hamm, H. K. (1980). The use of interpersonal touch in securing compliance. *Journal of Nonverbal Behavior*, 5(1), 49-55.

Prilog A

Poštovane/i učiteljice/i i nastavnice/ci ,
pred Vama se nalazi upitnik kojim bismo željeli ispitati vaša mišljenja o dodiru u školskom kontekstu. Istraživanje provodi studentica diplomskog studija psihologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom doc. dr. sc. Aleksandre Huić.

Tijekom istraživanja od Vas će se tražiti da pročitate tvrdnje i označite koliko se slažete s navedenim tvrdnjama. Tvrdnje se odnose na dobronamjieran dodir između učitelja ili nastavnika u školi i učenika, dok agresivan dodir ili zlostavljanje nisu tema ovog istraživanja. Tvrdnje će se odnositi na učestalost dodirivanja učenika, lokaciju dodira (ruka, rame i slično) te na Vaše osobne preferencije pri dodirivanju. Tema dodira između učenika i odraslih u školi je važna jer dodir može utjecati na doživljaje učenika. Svojim sudjelovanjem dajete jedinstveni doprinos ovome istraživanju i veoma cijenimo Vaše osobno mišljenje i iskustvo.

U upitnik su uključena i pitanja o Vašim demografskim podacima, međutim podatak o Vašem imenu se u upitniku nigdje ne traži. Ispunjavanje upitnika je u potpunosti anonimno što znači da ne postoji način da se podaci u upitniku povežu s Vašim imenom. Svi Vaši podaci bit će povjerljivi te će se koristiti samo na grupnoj razini za potrebe ovog istraživanja.

Procijenjeno vrijeme ispunjavanja upitnika je oko 10 -15 minuta. Molimo Vas da na pitanja odgovarate spontano i iskreno te da ne izostavite niti jedno pitanje. Međutim, ako odlučite da na neka pitanja ne želite odgovoriti, to ne morate učiniti i za to nećete snositi nikakve posljedice. Razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju doživljavate u uobičajenim svakodnevnim situacijama. Sudjelovanje u ovom istraživanju je u potpunosti dobrovoljno te, ako tako odlučite, možete od njega u bilo kojem trenutku odustati.

U nastavku Vas molimo da potvrdite da ste učiteljica/učitelj ili nastavnica/k ili stručna/i suradnica/k u školi te označite svoj pristanak za sudjelovanje u istraživanju.

Zahvaljujemo Vam na trudu i pomoći. Za pitanja u vezi s istraživanjem molimo Vas da se javite na ivanacar145@gmail.com.

Pristajem sudjelovati u ovome istraživanju:

- da
- ne.

Potvrđujem da sam:

-učiteljica/učitelj

-nastavnica/k.

Pitanja koja slijede odnose se na dodir između odraslih u školi i učenika. Pitanja se odnose na dobronamjerno dodirivanje učenika poput tapšanja po ramenu ili dodira po glavi. Navedenim pitanjima želimo ispitati Vaše mišljenje i iskustvo vezano uz dodir u školi i veoma cijenimo Vaše odgovore.

Molimo Vas da se prisjetite što većeg broja dnevnih situacija i procijenite koliko često dodirujete učenike.

U jednom danu dodirnem:

- manje od četvrtine učenika
- manje od polovice učenika
- oko polovicu učenika
- više od polovice učenika
- više od tri četvrtine učenika.

U prosječnom školskom satu dodirnem:

- manje od četvrtine učenika
- manje od polovice učenika
- oko polovicu učenika
- više od polovice učenika
- više od tri četvrtine učenika.

Učenike najčešće dodirujem tijekom

- odmora
- nastavnog sata
- početka sata, nakon odmora
- ostalo _____ .

Molim Vas procijenite koliko često koristite ove načine dodirivanja. Procjene učestalosti dodirivanja se daju na skali od 1 do 5 pri čemu vrijednosti označavaju: 1 - nikad ne dodirujem učenike na ovaj način, 2 - rijetko dodirujem učenike na ovaj način, 3 - povremeno dodirujem učenike na ovaj način, 4 - često dodirujem učenike na ovaj način, 5 - gotovo uvijek dodirujem učenike na ovaj način.

1 - gotovo nikad na ovaj način, 3 - povremeno na ovaj način 5 - gotovo uvijek na ovaj način.

- po ramenu
- po leđima
- po rukama
- po glavi
- zagrljajem
- tapšanjem
- rukovanjem
- povlačenjem za ruku
- laganim stiskom za ruku
- glađenjem leđa
- držanjem u krilu
- glađenjem ruke.

U idućih nekoliko pitanja Vas molimo da procijenite što biste Vi najvjerojatnije učinili da se nađete u opisanoj situaciji.

Ako učenik/ca plače jer se fizički ozlijedio/la najvjerojatnije bih ga/ju
-zagrlio/la
- držao/la bih ga/ju u krilu
-dodirnuo/la bih ga/ju po ramenu, ruci ili glavi
-razgovarao/la bih s njim/njom bez dodirivanja.

Ako učenik/ca plače jer je emocionalno uznemiren/a najvjerojatnije bih ga/ju
-zagrlio/la
- držao/la bih ga/ju u krilu
-dodirnuo/la bih ga/ju po ramenu, ruci ili glavi
-razgovarao/la bih s njim/njom bez dodirivanja.

Ako mi učenik/ca priča priču i stoji mi blizu najvjerojatnije bih ga/ju
-zagrlio/la
- držao/la bih ga/ju u krilu
-dodirnuo/la bih ga/ju po ramenu, ruci ili glavi
-razgovarao/la bih s njim/njom bez dodirivanja.

Ako učenik/ca pokušava sjesti u moje krilo najvjerojatnije bih ga/ju
-zagrlio/la
- držao/la bih ga/ju u krilu
-dodirnuo/la bih ga/ju po ramenu, ruci ili glavi

-razgovarao/la bih s njim/njom bez dodirivanja.

Molim Vas procijenite u kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama. Procjene slaganja s tvrdnjama se daju na skali od 1 do 7 pri čemu vrijednosti označavaju: 1 - u potpunosti se ne slažem, 4 - niti se slažem niti se ne slažem, 7 - u potpunosti se slažem.

1. Za mene je prirodno grliti druge ljude.
2. Često stavim ruku oko nekoga.
3. Mislim da sam osoba koja voli dodir više nego većina mojih prijatelja.
4. Ugodnije mi je započeti dodir nego većini ljudi
5. Ugodnije mi je nego većini ljudi kada me netko dodirne.
6. Kada pozdravljam nekoga, to često uključuje dodir.
7. Kada razgovaram s nekim, često ga i dotaknem po ruci.
8. Ne mogu si pomoći da ne dotaknem drugu osobu kada razgovaram s njom..
9. Ugodno mi je grliti druge ljude.
10. Kada se rukujem s nekime, često stavim svoju lijevu ruku na njegovu nadlakticu.
11. Ne smeta mi kada mi netko dotakne ruku.
12. Kada razgovaram s nekim, ne smeta me ako mi netko dotakne ruku.
13. U redu mi je da me ljudi dodiruju.
14. Ne smeta mi ako me netko dotakne tijekom razgovora
15. Ugodno mi je kada mi kolega dotakne ruku dok mi objašnjava nešto.
16. Povučem se ako me netko dodirne.
17. Obično mi ne smeta kada me netko dodirne.
18. Osjećam se ugodno ako mi stranac dotakne ruku tijekom razgovora.
19. Ugodno mi je kada mi netko dotakne rame da privuče moju pažnju.
20. Ne smeta mi kada netko stavi ruku na moja leđa da me uvede u prostoriju.

Molim Vas procijenite u kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama. Procjene slaganja s tvrdnjama se daju na skali od 1 do 5 pri čemu vrijednosti označavaju: 1 - u potpunosti se ne slažem, 2 - donekle se slažem, 3 - niti se slažem niti se ne slažem, 4 - donekle se slažem, 5 - u potpunosti se slažem.

1. Dodir može biti pokazatelj brižnosti nastavnika.
2. Dodir može potaknuti emocionalni razvoj učenika.
3. Dodir može poboljšati raspoloženje učenika.
4. Dodirivanje učenika nije moja odgovornost.
5. Nemam dovoljno vremena za dodirivanje učenika.
6. Dodir može smanjiti doživljaj stresa kod učenika.
7. Dodir može potaknuti usmjerenost na zadatak kod učenika.
8. Dodir može potaknuti poželjno ponašanje u učionici.

9. Mogao/la bih biti optužen/a zbog dodirivanja učenika.
10. Tema dodirivanja učenika me zbunjuje.
11. Dodir može potaknuti neprikladna ponašanja kod učenika.
12. Dodir može potaknuti stvaranje sigurne atmosfere u učionici.
13. Dodir može biti koristan za smanjivanje nepoželjnih ponašanja učenika.
14. Dodirivanje učenika u školi je nepotrebno.
15. Dodirivanje učenika može biti štetno.
16. Dodirom se može motivirati učenike.
17. Dodirivanje učenika je neprikladno.
18. Dodir može poticati kognitivni razvoj učenika.
19. Dodirivanje učenika je kontroverzno.
20. Dodir može poticati fizički razvoj učenika.
21. Ne znam što misliti o dodirivanju učenika.
22. Dodir može doprinijeti fizičkom zdravlju učenika.

Gdje ili kako ste se informirali o tome kako/koliko je prikladno dodirivati učenike?
(označite sve odgovore koji se odnose na Vas)

- u sklopu svog inicijalnog obrazovanja
- na edukacijama i stručnom usavršavanju
- u neformalnim razgovorima s kolegama
- samostalno sam istraživala stručne izvore
- samostalno sam istraživala popularne izvore
- neformalno iz medija
- ostalo: _____
- nikad se nisam informirao/la o toj temi.

Rečeno mi je da budem oprezan/na ili da nikad ne dodirujem učenike od strane:

- nije mi to rečeno
- ravnatelja
- drugih učitelja/nastavnika
- školskog psihologa/stručnog suradnika
- savjetnika iz Agencije za odgoj i obrazovanje
- administratora/tajnika
- nekog drugog:_____ .

Bio/la sam ohrabren/a slobodno dodirivati učenike od strane:

- nisam bio/la ohrabren/a
- ravnatelja
- drugih učitelja/nastavnika
- školskog psihologa/stručnog suradnika
- savjetnika iz Agencije za odgoj i obrazovanje

- administratora/tajnika
- nekog drugog:_____ .

Pri kraju ste ispunjavanja ovog upitnika. Sada slijedi nekoliko pitanja o demografskim podacima te podsjećamo da su Vaši odgovori u potpunosti anonimni.

Ja sam:

- Žena
- Muškarac
- _____

Koliko godina imate? _____

Koji je Vaš najviši završen stupanj obrazovanja?

- Srednja škola
- Preddiplomski studij
- Diplomski studij
- Postdiplomski studij

Koliko stanovnika ima mjesto u kojem radite?

- Do 5000 stanovnika
- Od 5000 do 10 000 stanovnika
- Od 10 000 do 50 000 stanovnika
- Od 50 000 do 100 000 stanovnika
- Od 100 000 do 500 000 stanovnika
- Više od 500 000 stanovnika

U kojem području Republike Hrvatske radite?

- Sjeverno hrvatsko primorje (Istra i Kvarner)
- Južno hrvatsko primorje (Dalmacija)
- Istočna Hrvatska (Slavonija)
- Gorska Hrvatska (Gorski kotar i Lika)
- Središnja i Sjeverna Hrvatska (Zagreb i Varaždin)

Kako biste opisali Vaš socioekonomski status?

- Ispodprosječan
- Malo niži od prosjeka
- Prosječan
- Malo viši od prosjeka
- Iznadprosječan

Koliko djece imate?

- Nemam djecu
- 1
- 2
- 3
- Više od 3

Koliko godina radite u školi?

- 0-4
- 5-9
- 10-14
- 15-19
- 20-24
- 25-29
- 30 ili više godina

Na kojem radnom mjestu ste zaposleni?

- Učiteljica/učitelj razredne nastave
- Nastavnica/k u višim razredima osnovne škole
- Nastavnica/k u srednjoj školi
- Stručna/i suradnica/k – psiholog
- Stručna/i suradnica/k – pedagog
- Stručna/i suradnica/k edukacijsko-rehabilitacijskog profila – socijalni pedagog
- Stručna/i suradnica/k edukacijsko-rehabilitacijskog profila – rehabilitator
- Stručna/i suradnica/k edukacijsko-rehabilitacijskog profila – logoped
- Stručna/i suradnica/k – knjižničar

Kojeg je profila srednja škola u kojoj radite?

- Ne radim u srednjoj školi
- Strukovna tehnička srednja škola
- Strukovna zdravstvena srednja škola
- Strukovna gospodarska srednja škola
- Strukovna trgovačka srednja škola
- Strukovna poljoprivredna srednja škola
- Opća/klasična/jezična gimnazija
- Prirodoslovna/prirodoslovno-matematička gimnazija

U koje područje spada predmet koji predajete?

- Ne držim predmetnu nastavu
- Prirodne znanosti
- Društvene znanosti
- Humanističke znanosti

- Tehničke znanosti
- Biotehničke znanosti
- Umjetničko područje
- Ostalo _____

Došli ste do kraja upitnika. Hvala Vam na trudu! Veoma cijenimo Vaš doprinos.

Ako imate bilo kakvih pitanja vezanih uz ovo istraživanje ili Vas zanimaju zaključci ovog istraživanja dobrodošli ste javiti se na ivanacar145@gmail.com. K tome, ako imate primjedbi vezanih uz ovo istraživanje možete se javiti na etikapsi@ffzg.hr.